

Pomagający i wspomagani w kontekstach pomocowych. Zagajenie

Życie w postnowoczesnym społeczeństwie, nacechowanym dyskontynuacją społecznych procesów i jednostkowych doświadczeń, pozbawione pewników, aksjologicznych drogowskazów, chaotyczne w wielości i różnorodności wątków konstruujących codzienność, wymaga szerokiego spektrum kompetencji koniecznych do poznawczego osvajania świata i efektywnego odnajdywania się w przestrzeni pomiędzy potencjonalnością a racjonalnością działań.

Formatowanie rzeczywistości w toku dynamicznych społecznych praktyk, indywidualne próby dokonywania, choćby tymczasowych, indywidualnych rozstrzygnięć tożsamościowych czy uwspólniania znaczeń w grupach odniesienia, pojawiających się w kolejnych biograficznych cyklach funkcjonowania jednostki, nie wydają się ani oczywiste, ani łatwe, daleko im do niepodważalności sądów i pewności zachowań.

Trajektoria rozwoju od przeszłości do antycypowanej przyszłości wynika z poznawczej świadomości przebiegu życia, którą dookreślają wydarzenia, ludzie, instytucje zewnętrznego świata, którego dystynkcją jest permanentna dyskontynuacja¹. Dylematy tożsamościowe wskazane przez A. Giddensa stają się w tych realiach szczególnie odczuwane. Aktywność zmierzająca do zachowania spójnej narracji tożsamościowej wymaga percepcyjnego i behawioralnego zaangażowania między unifikacją a fragmentacją społecznego doświadczenia, między bezsilnością a poczuciem kontroli przebiegu życia, między autorytetem a niepewnością w samodzielnej i samotnej konstrukcji życiowej drogi, między doświadczeniem osobistym a urynkowionym doświadczeniem konsumpcyjnego stylu życia². Zmagania się z szeregiem normatywnych i nienormatywnych kryzysów życiowych

¹ P.F. Drucker, *The age of discontinuity*, Transaction Publisher, New Brunswick 2008.

² A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

nie ułatwia człowiekowi polisemia konstruktów rzeczywistości, dyfuzja form życia społecznego i ich kulturowych odniesień, ambiwalencja ocen i emocji w wymiarze jednostkowym i społecznym.

W tych warunkach naturalne wydaje się szukanie wsparcia, pomocy, poradnictwa. W każdej niemal dziedzinie życia obserwujemy (nie zawsze w duchu afirmacji, czasem z inderferentnego dystansu czy przy otwartej negacji i sprzeciwie) aktywność specjalistów od pomagania – doradców, konsultantów, trenerów, terapeutów, mentorów, tutorów czy coachów. Niektórzy u źródeł tych aktywności wskażą na autentyczne zapotrzebowanie jednostek nieradzących sobie w życiu, niewydolność konkretnych osób czy całych grup społecznych, objętych rzeczywistą czy zagrożonych potencjalną marginalizacją i społecznie wykluczanych czy z kolei – chcących zoptymalizować swoje funkcjonowanie w różnych obszarach na podstawie posiadanych zasobów. Inni będą te działania przypisywać swoistym modom, łatwości dostępu do zróżnicowanych form i metod pomagania w świecie rzeczywistym i wirtualnym, marketingowej inwazji licznych podmiotów zajmujących się tymi obszarami aktywności na rynku.

Działania służące optymalizacji podmiotowych kompetencji w radzeniu sobie z codziennymi wyzwaniami i sytuacjami kryzysowymi w dynamicznie zmieniających się warunkach życia dzieci i młodzieży, ale także osób dorosłych i starszych wydają się aktualnym wyzwaniem na wielu poziomach społecznego funkcjonowania, od makropolityki społecznej regionu, państwa, środowiska lokalnego, poprzez organizację konkretnych form społecznego wsparcia zogniskowanego w zróżnicowanych grupach potrzebujących, po założone i rzeczywiste aktywności pomocowe na poziomie mikrostrukturalnym.

Dokonując deskrypcji i próbując wyjaśniać zjawiska pomocowe, związane ze wsparciem społecznym i poradnictwem, zwykle poszukujemy odpowiedzi na pytania: kto pomaga, komu pomaga, jak to robi? Oznacza to koncentrację na następujących polach problemowych i kolejne przybliżanie cech, prawidłowości, uwarunkowań, wzorców, zależności czy subiektywnego doświadczenia rzeczywistości społecznej w interesującym nas obszarze na następujących płaszczyznach poznania:

– **pomagający** – organizatorzy i realizatorzy działań pomocowych – instytucje, grupy samopomocowe, wolontariackie, osoby świadczące zróżnicowane formy pomocy o charakterze formalnym i niesformalizowanym, założenia a pragmatyka funkcjonowania, charakterystyki kompetencyjne pomagających, dylematy etyczne i społeczne „pułapki” ich działalności,

– **wspomagani** – potrzeby w zakresie działań pomocowych wynikające z diagnozy rzeczywistości społecznej, rozpoznania newralgicznych obszarów biografii indywidualnych, obszarów życia rodzinnego, eduka-

cyjnego, zawodowego, w których uwidaczniają się deficyty w zakresie zasobów wewnętrznych i środowiskowych umożliwiających konstruktywne zmaganie się z przeciwnościami, zasoby umożliwiające radzenie sobie z trudnościami,

– **relacje pomocowe i poradnicze** – społeczne i podmiotowe mechanizmy ich nawiązywania i podtrzymywania *versus* unikania i porzucania, warunki ułatwiające *versus* utrudniające ich nawiązywanie i kontynuowanie, tradycyjne *versus* alternatywne formy pomocy, dyskurs wokół modeli, strategii, metod pomagania oraz ich skuteczności, praca z wykorzystaniem zasobów oraz czynników i mechanizmów chroniących jednostki (koncepcja resilience)³, metodyka działań pomocowych, praktyka społeczna – projekty i rozwiązania o charakterze systemowym, lokalnym itd.

Pomaganiem w różnych aspektach zajmują się zarówno profesjonaliści – specjaliści z zakresu szeroko pojętych nauk społeczno-humanistycznych, samozwańczy doradcy, konsultanci z nieudokumentowanymi kompetencjami, mieniący się profesjonalistami, a także ludzie wsparci (rzeczywistą czy wyimaginowaną) życiową mądrością i doświadczeniem funkcjonujący w układach nieformalnych. Każdy z nas *de facto* staje się w różnych kontekstach zarówno dawcą, jak i biorcą pomocowych beneficjów. Możemy pomocy intencjonalnie poszukiwać lub może być ona kierowana do nas z inicjatywy osób trzecich, czy wręcz stawać się naszym udziałem niejako przy okazji konkretnej interakcji innego typu. Dotyczy to zarówno osób występujących w roli pomagających, jak i wspomaganych.

Profesjonalną pomoc psychopedagogiczną „możemy określić jako zachowanie społeczne, działalność prospołeczną, która jest uwarunkowana motywacją empatyczno-autoteliczną i w której wykorzystuje się wiedzę (...) specjalistyczną, aby w interakcji z człowiekiem potrzebującym – często na zasadach współpracy – zmierzać do rozwiązania problemów życiowych osoby wspomaganej, do przezwyciężenia jej trudności, do zapobiegania zaburzeniom i usuwania ich”⁴. W modelach działań profilaktycznych, rehabilitacyj-

³ Por. np. M. Rutter, *Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms*, „American Journal of Orthopsychiatry” 57, 1987, 3; S.S. Luthar, D. Cicchetti, B. Becker, *The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work*, „Child Development” 71, 2000, 3; S.S. Luthar, *Resilience in development : A synthesis of research across five decades*, [w:] *Developmental Psychopathology: Risk, disorder, and adaptation*, Vol. 3, red. D. Cicchetti, D.J. Cohen, Wiley, New York 2006; A. Borucka, K. Ostaszewski, *Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia*, „Medycyna Wieku Rozwojowego” 12, 2008, 2; A. Borucka, *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty badań*, [w:] *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, red. W. Junik, Parpamedia, Warszawa 2011.

⁴ Por. H. Sęk, *Społeczno-kliniczne podstawy teoretyczne różnych form pomocy psychologicznej*, [w:] *Społeczna psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 368.

nych i terapeutycznych (dodajmy też np. coachingowych, tutoringowych, mentoringowych) zmierzamy do optymalizacji funkcjonowania jednostki i jej otoczenia oraz relacji między nimi. Z kolei, pomoc nieprofesjonalna, wymykająca się często precyzyjnym kategoriom opisu, świadczona wielokrotnie bez głębszej świadomości pomagającego i jego zawodowego przygotowania, niejako intuicyjnie, stanowi pierwsze (lub wręcz jedyne) wsparcie, jakiego doświadcza potrzebujący w naturalnych grupach odniesienia.

Na kształt relacji pomocowej wpływa z jednej strony – specyfika potrzeb i charakterystyka psychorozwojowa jednostki potrzebującej wsparcia oraz jej społeczny kontekst (środowiska pochodzenia, relacje pozapomocowe, w których jednostka pozostaje równolegle itd.), jak i charakterystyka i społeczny kontekst pomagającego. Do spotkania wspomaganego (wspomaganych) i pomagającego (pomagających) dochodzi w określonym czasie i miejscu ich biograficznego doświadczenia, co wyznacza swoiste ramy zachodzących interakcji.

Powszechnie wskazuje się, że adekwatne, efektywne i etyczne wsparcie społeczne powinno uwzględniać prawo osoby wspomagannej do decydowania/współdecydowania, czy: od kogo, w jakich okolicznościach, w jakiej formie i jak długo trwającą pomoc chce ona otrzymywać, powinno uwzględniać podmiotowość i autonomię wspomaganego, ale także pomagającego. Zachowania pomocowe powinny przede wszystkim być dostosowane do potrzeb wspomaganego, preferować reakcje podtrzymujące i rozumiejące, a pomagającego powinna cechować empatia, zdolność spostrzegania społecznego i prospołeczna motywacja prowadząca do zaangażowania na rzecz innej osoby. Podstawą relacji pomocowej jest zaufanie interpersonalne, do powstawania którego przyczyniają się liczne zachowania pomagającego, a wśród nich:

- przejawianie autentycznego zainteresowania, troski i szacunku wobec wspomaganego;
- wykazywanie zdolności do zachowania własnej psychicznej odrębności w kontakcie ze wspomaganym, która umożliwia efektywne działanie niezależnie od dojmujących uczuć niepokoju, bezsensu, obaw;
- odznaczanie się zdolnością do zachowania swoistej symetrii w kontakcie z potrzebującym pomocy, któremu także przysługuje rzeczywiste przyzwolenie na odrębność;
- umiejętność jasnego komunikowania informacji i intencji w kontekście werbalnym i niewerbalnym;
- zdolność do plastycznej zmiany zachowań w zależności od potrzeb wspomaganego⁵.

⁵ Por. H. Sęk, *Spoleczno-kliniczne podstawy teoretyczne*, s. 370.

Niebagatelne znaczenie dla kształtu relacji pomocowej będą miały także przekonania społeczne i jednostkowe dotyczące poczucia odpowiedzialności, sprawstwa, potrzeby zaangażowania (proporcji wkładu motywacyjnego i aktywności własnej pomiędzy pomagającym a wspomaganym), stereotypy postrzegania osób, grup poszukujących wsparcia lub od niego się odzegnujących.

Dużą wagę w dokonywaniu analizy relacji pomocowych przywiązuje się do kategorii odpowiedzialności, zarówno tej, która leży u podstaw powstawania problemów, trudności, kryzysów, jak i tej, która dotyczy kategorii rozwiązywania problemu. Opisane przez F. Brickmanna⁶ atrybucyjne modele pomocy, może w nieco upraszczający, ale inspirujący do refleksji sposób, wskazują na możliwe kombinacje tych dwóch rodzajów odpowiedzialności. Opisują zatem cztery różne „filozofie” pomagania, które będą miały konsekwencje dla całego przebiegu procesu pomocowego.

W modelu medycznym wspieranym nie przypisuje się odpowiedzialności za powstanie problemu ani za jego rozwiązanie. Brak poczucia sprawstwa w konsekwencji powoduje, że poddają się dyrektywnym formom wsparcia, podporządkowując się pomagającym, którzy nimi kierują.

W modelu kompensacyjnym przyjmuje się, że człowiek nie jest wprawdzie odpowiedzialny za powstanie swoich problemów, ale już za to, jak sobie z nimi poradzi odpowiada, co wymusza podejmowanie z jego strony aktywności zmierzającej do uporania się z problemami.

W modelu oświatowym z kolei wspomagani są odpowiedzialni za powstanie problemu, ale nie ponoszą odpowiedzialności za jego rozwiązanie, a ich głównym zadaniem jest poddanie się działaniom naprawczym i pomocy ze strony kompetentnych specjalistów.

Model moralny zaś zasadza się na przeświadczeniu o ponoszeniu przez jednostkę odpowiedzialności za własne życie, a więc i za pojawiające się w jego przebiegu problemy oraz za ich rozwiązanie, co wiąże się z wysokim stopniem aktywności własnej podmiotu, który powinien się samodzielnie zaangażować w wychodzenie z sytuacji trudnych, kryzysowych.

Te odmienne podejścia do procesu pomocowego wiążą się z odmiennym zdefiniowaniem jego celów, oczekiwań i pożądaných rezultatów, implikują inne usytuowanie wspomaganego i pomagającego w toku interakcji, wymuszają stosowanie różnych strategii pomocowych. Jakkolwiek szczególnie pożądane byłyby w praktyce społecznej te modele, które zakładają współodpowiedzialność wspomaganego za rozwiązanie problemów (kompensacyjny, moralny), to szczególnie trudny relacyjnie i zapewne nieefektywny w realizacji pomocowych funkcji będzie układ atrybucyjnych

⁶ Por. F. Brickmann i in., *The models of helping and coping*, „American Psychologist” 1982, nr 3.

modeli pomagającego i wspomaganego, które są sprzeczne (np. poszukujący pomocy oczekuje gotowych rozwiązań, podczas gdy pomagający realizuje w praktyce model moralny). Sprzeczność ta będzie rodziła kolejne realne problemy, stać się może źródłem nieufności w interakcji i niejasności co do zakresu, rodzaju, sposobów pomagania.

Każda z licznych form działań pomocowych indywidualnych czy grupowych, bezpośrednich czy pośrednich, nastawionych na niwelowanie zaburzeń czy optymalizowanie rozwoju i prewencję psychospołeczną wymaga różnych kompetencji tak *stricte* profesjonalnych „twardych”, jak i społecznych – „miękkich”.

Świadczenie pomocy wymaga zarówno szerokiej wiedzy teoretycznej z zakresu nauk społecznych, jak i szeregu umiejętności praktycznych związanych z nawiązywaniem kontaktu, aktywnym jego podtrzymywaniem, udzielaniem wsparcia emocjonalnego, informacyjnego, trenowaniem określonych umiejętności, wycofywaniem się z aktywnego kontaktu⁷. Różna oczywiście będzie jakościowa charakterystyka tych kompetencji, gdy uwzględnimy zróżnicowanie strategii pomocowych stosowanych w relacjach ze wspomaganymi, które J. Heron⁸ sprowadza do następujących: instruktazowej (związanej z formułowanie rad i sądów oraz kierowaniem wspomaganym), informacyjnej (przekazywanie informacji, wskazówek, interpretacja zachowań), konfrontacyjnej (związanej ze stawianiem wyzwań i uwalnianiem zahamowań, co umożliwi ich rozpoznanie i modyfikowanie), oczyszczającej (prowadzącej do emocjonalnego katharsis), katalizującej (umożliwiającej samodzielną kontrolę własnego postępowania dokonywaną przez wspomaganego), podtrzymującą (związaną z afirmacją, umacnianiem, budowaniem wzajemnych związków i wsparciem emocjonalnym).

Niezmiernie istotna jest także zdolność do pogłębionej (auto)refleksji wraz z dojrzałością psychospołeczną pomagającego, o których mówi się czasem w kategoriach mądrości. W procesie pomagania mądrość cechuje:

- dojrzałość i rzetelna autodiagnoza służąca wyciąganiu wniosków;
- umiejętność dokonywania wglądu w relacje międzyludzkie;
- umiejętność dekodowania znaczeń (także ukrytych) w przebiegu zdarzeń;
- tolerancja dla niejednoznaczności, zmienności, akceptacja niejasności, ambiwalencji opinii, emocji, zachowań, sytuacji wychodzących poza utarte schematy i przewidywalne reakcje;

⁷ Por. L. Brammer, *Kontakty służące pomaganiu. Procesy i umiejętności*, Wydawnictwo Studium Pomocy Psychologicznej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1984. Z kolei S.J. Murgatroyd wskazuje na siedem głównych form udzielania pomocy, a wśród nich wymienia: informowanie, działanie bezpośrednie, naukę i trening, zmianę systemu, obronę interesów, zapoznanie z oddźwiękiem, doradzanie – por. S.J. Murgatroyd, *Poradnictwo i pomoc*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2000, s. 15.

⁸ S.J. Murgatroyd, *Poradnictwo i pomoc*, s. 17–18.

- umiejętność dostrzegania, nazywania i analizy problemów;
- kompetencje w zakresie transgresyjnego myślenia, holistycznego ujmowania rzeczywistości, „metarozumowania”;
- umiejętność analizy (dostrzeganie związków przyczynowo-skutkowych, błędów w rozumowaniu) i syntezy zarówno w odniesieniu do doświadczeń wspomaganego, jak i własnych;
- zdolność myślenia perspektywicznego i łączenia różnych perspektyw temporalnych w biografii jednostki;
- zdolność łączenia wielu ról w procesie pomocowym (związanych ze wsparciem emocjonalnym, stawianymi wymaganiami, realizacją wypracowanego kontraktu) wynikających z aktualnych potrzeb wspomaganych⁹.

Potrzeby, kompetencje, relacje pomocowe i poradnicze w perspektywie pomagających i wspomaganych stanowią kanwę proponowanych czytelnikowi rozważań. W niniejszej publikacji pragniemy przyjrzeć się zjawisku pomagania **w perspektywie pomagających i wspomaganych**. Chcemy interdyscyplinarnemu, interparadygmatycznemu oglądowi poddać potrzeby, kompetencje i cechy opisujące wzajemne relacje między tymi podmiotami oraz ich uwarunkowania.

Niniejsza monografia stanowi tematyczną kontynuację kilku prac zainicjowanych w środowisku Zakładu Poradnictwa Społecznego Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu, skoncentrowanych wokół problemów pomagania, wsparcia społecznego, poradnictwa, na których swoje refleksje, badania i doświadczenia skupia szerokie grono teoretyków i praktyków z całego kraju. Znajdują się wśród nich następujące publikacje:

- M. Piorunek (red.), *Pomoc – Wsparcie społeczne – poradnictwo. Od teorii do praktyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010,
- M. Piorunek (red.), *Poradnictwo. Kolejne przybliżenia*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011,
- M. Piorunek, J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka (red.), *Rodzina. Młodość. Dziecko. Szkice z teorii i praktyki pomocy psychopedagogicznej i społecznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2013,
- M. Piorunek (red.), *Dymensje poradnictwa i wsparcia społecznego w perspektywie interdyscyplinarnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2015,
- J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka (red.), *W kręgu działań pomocowych i poradniczych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.

Kolejne przybliżenia proponowanej czytelnikowi problematyki dokonywane będą w perspektywie teoretyczno-badawczej – w ramach niniejszego

⁹ Por. G. Egan, *Kompetentne pomaganie. Model pomocy oparty na procesie rozwiązywania problemów*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 47.

tomu, ale także z uwzględnieniem szerokiego kontekstu praktyki społecznej w tym zakresie – te wątki będą stanowiły podstawę drugiego tomu niniejszej publikacji (J. Kozielska, A. Skowrońska-Pućka, *Społeczne i jednostkowe konteksty pomocy, wsparcia społecznego, poradnictwa. Przyczynki empiryczne – Praktyka społeczna*).

Proponowany czytelnikowi pierwszy tom monografii został uporządkowany wokół trzech teoretycznych osi rozważań. Pierwszą jego część stanowią dyskursy wokół procesów pomocowych, ich zróżnicowanych uwarunkowań, specyfiki relacji pomocowych w perspektywie pomagających i wspomaganych. Drugi obszar proponowanych czytelnikowi rozważań odnosi się do specyfiki działań pomocowych adresowanych do rodziny. W trzeciej zaś części pomoc zostaje pokazana z perspektywy specyfiki tego typu działań podejmowanych wobec wybranych grup potrzebujących, przy czym rozważania skoncentrowane są wokół skuteczności tej pomocy, jej cech deskryptywnych, ograniczeń i dylematów towarzyszących konkretnym pomagającym i wspomagającym.

W części pierwszej zatytułowanej *Pomoc – potrzeby, kompetencje, relacje pomocowe i poradnicze* dokonano wielowymiarowego oglądu zjawisk pomocowych. Anna Kotlarska-Michalska skupiła się na społecznych i jednostkowych uwarunkowaniach pomocy. Maria Czerepaniak-Walczak stawia pytanie o możliwości wspierania osób, które tego wcale nie oczekują. Elżbieta Siarkiewicz przygląda się różnym odmianom poradnictwa realizowanego w codzienności. Katarzyna Segiet analizuje zróżnicowane formy interwencji psychopedagogicznej podejmowanej wobec osób o ograniczonej samodzielności. Kolejne dwa teksty (autorzy: Rafał Adamczewski, Agnieszka Kalbarczyk) poświęcono analizie relacji skoncentrowanej na świadczeniu pomocy z uwzględnieniem prowadzonego w jej ramach dialogu i krytyki oraz autonomii uczestników interakcji pomocowej.

W części drugiej na temat *Rodziny jako podmiotu działań pomocowych* znalazły się teksty, w których autorzy odnoszą się bezpośrednio do działań pomocowych adresowanych do rodzin i ich specyfiki. I tak, Bożena Matyjas analizuje działania pomocowe i interwencyjne podejmowane wobec rodzin w kryzysie, Andrzej Ładyżyński koncentruje się na systemowym ujęciu rodziny, którą traktuje jak pacjenta zbiorowego poddawanego terapii. Barbara Harwas-Napierała wskazuje na istotne warunki skuteczności terapii rodzinnej, zaś Waldemar Segiet analizuje idee wzmacniania rodziny stanowiące podstawę praktyk pomocowych podejmowanych wobec niej. Z kolei Ewa Syrek skupia się na pomocy rodzinie znajdującej się w specyficznej sytuacji przewlekłej choroby dziecka, a Agnieszka Skowrońska-Pućka analizuje oddziaływania profilaktyczne adresowane do rodzin małych matek.

Skuteczność pomocy: perspektywa wspomaganych i pomagających – egzemplifikacje to tytuł trzeciej części niniejszej publikacji, w której zebrano teksty, których autorzy poddali analizie działania pomocowe adresowane do różnych grup osób potrzebujących i świadczących wsparcie wskazując na warunki, ograniczenia i bariery jednostkowe i społeczne w zakresie ich efektywności. W tym kontekście Monika Oliwa-Ciesielska prowadzi w świetle badań autorskich rozważania dotyczące skuteczności pomocy osobom żyjącym w kulturze ubóstwa. Joanna Kozielska poświęciła tekst analizie niedyrektywnej metody wsparcia, jaką jest coaching. Ewa Kasperek-Golimowska zaś w duchu salutogenezy i psychologii pozytywnej wskazała na edukację zdrowotną jako formę pomocy w prowadzeniu „dobrego życia”. Ewa Włodarczyk swoje rozważania prowadzone na bazie autorskich badań jakościowych odnosi z kolei do barier i oczekiwań uczestniczek terapii uzależnień. Trzy kolejne teksty odnoszą się do perspektywy pomagających. I tak, Danuta Parlak koncentruje się na umiejętności przyjmowania perspektywy innych *de facto* warunku świadczenia skutecznej pomocy. Kolejni autorzy zaś (Monika Łętocha, Paweł Grzybek, Kamila Pytowska, Aleksandra Sierant) odnoszą swoje rozważania do wybranych determinant zachowań prospołecznych dzieci na etapie późnego dzieciństwa. Część trzecią rozważań wieńczy tekst Kamili Słupskiej poświęcony problematyce wypalenia zawodowego pomagających, w którym autorka analizuje wyniki licznych, zróżnicowanych badań zrealizowanych w tym obszarze.

W niniejszej monografii autorzy koncentrują się na koncepcjach, dyskusjach, analizach wyników weryfikacji empirycznych i wynikających z nich inspiracji, istotnych dla dokonywania szerokiego, pogłębionego oglądu rzeczywistości społecznej i miejsca w niej działań z zakresu pomocy, wsparcia społecznego, poradnictwa, stanowiących przyczynki do budowania teorii pomocy. Drugi zaś jej tom zatytułowany *Społeczne i jednostkowe konteksty pomocy, wsparcia społecznego, poradnictw. Przyczynki empiryczne – Praktyka społeczna*, redakcja naukowa Joanny Kozielskiej i Agnieszki Skowrońskiej-Pućki, w większym stopniu odwołuje się do zróżnicowanych praktyk społecznych w zakresie pomagania.

Magdalena Piorunek